

Radicaal digitaal

Bibliotheekarchitectuur als teken van cultuur- en vormingsbeleid

Agressiebeheersing

Radicaal digitaal

Brussel, 14 november 2003

Openbare, wetenschappelijke en schoolbibliotheken worden er allemaal mee geconfronteerd: hoe bied je toegang tot digitale informatie, welke (on)mogelijkheden zijn er en hoever ga je hierin? Kiezen we radicaal voor digitaal en evolueert de bibliotheek naar een soort e-loket, waarbij de bibliotheekmedewerkers enkel nog contact hebben met de probleemgevallen? Moet een bibliotheek de digitale informatie filteren en enkel een selectie aanbieden? Is het maatschappelijk verantwoord dat enkel leden toegang hebben tot de digitale databanken die een bibliotheek aanbiedt? Deze vragen vormden het uitgangspunt voor de studiedag 'Radicaal Digitaal' die de secties Openbare Bibliotheken en Schoolbibliotheken van de VVBAD organiseerden in de Ehsal Europese Hogeschool. In de voormiddag gaven drie sprekers hun visie op bepaalde aspecten van het toegang bieden tot digitale informatie. In de namiddag konden deelnemers kiezen uit drie workshops waarin de verschillende thema's werden uitgediept.

De intermediaire bibliotheek

Paul Nieuwenhuysen (VUB) beet de spits af met een uiteenzetting over de intermediaire bibliotheek. Hij schetste de evolutie van de klassieke naar de hybride bibliotheek. Op zijn vertrouwde manier hing hij zijn verhaal op aan de grote vragen die ons bezighouden: Waarom? Wat? Waar? Wanneer? Hoe? Hoeveel mag het kosten? Wie gaat het uitvoeren? En tot slot: voor wie doen we het?

Hij vertrok vanuit de functies van de klassieke bibliotheek. Welke evolutie hebben die doorgemaakt door de introductie van ICT? Technologie helpt bij de traditionele dienstverlening, uiteraard. Maar steeds meer informatie is dankzij recente technologische ontwikkelingen digitaal beschikbaar. Hoe maken we die toegankelijk? De gebruiker dreigt hierbij wel eens uit het zicht te verdwijnen. Voor hem wordt de bibliotheek een doolhof. Om dat te vermijden moeten we streven naar een geïntegreerde hybride bibliotheek die de gebruiker een overzichtelijke toegang biedt tot alle materialen, ongeacht waar ze zich bevinden en welke vorm ze hebben. Een bibliotheek die zelf wel eens onzichtbaar zou kunnen worden. En wie wil er betalen voor onzichtbare dienstverlening? Zo liet Nieuwenhuysen zijn toehoorders achter met heel wat vragen.

De workshop over dit thema ging akkoord met de hybride bibliotheek als ideaal, zowel in universiteits- en (hoge)schoolbibliotheek als in de openbare bibliotheek. De gebruiker wil goede, relevante informatie. Welke vorm die heeft of waar die zich bevindt, maakt hem niet uit. Informatiebemiddeling is in deze bibliotheek een heikel punt. Het personeel heeft behoefte aan een goede opleiding. Aan de kant van de gebruiker stelden de deelnemers vast dat het secundair onderwijs hier een grote leemte open laat.

De filterbibliotheek

Schetste Paul Nieuwenhuysen vooral het probleem, Els Schaerlaekens (UA) onderzocht één mogelijke oplossing: het filteren van informatie. Informatie selecteren is traditioneel een taak van de bibliotheek. Alleen wordt dat een onmogelijke opdracht als het gaat om informatie die vrij op het internet te vinden is. Met internetfilters is het alvast mogelijk om ongewenste informatie te vermijden. Els Schaerlaekens besprak PICS, de standaard van het www-consortium en het 'content rating' systeem van Icra (www.icra.org). Software zoals CyberPatrol, CyberSitter, Netnanny of Icra+ biedt nooit een definitieve oplossing. Altijd is er wel ongewenste informatie die er toch doorkomt en nuttige informatie die toch gefilterd wordt.

Zij citeerde ook Amerikaans onderzoek dat stelde dat een goede bibliothecaris weinig ongewenste informatie vindt. De toekomst ligt volgens haar dan ook bij RDF, een systeem voor metadata gebaseerd op XML. RDF zou het mogelijk moeten maken informatie op het web te evalueren zoals bibliothecarissen nu papieren informatie beoordelen, namelijk door verbanden te leggen tussen een auteur en andere auteurs, instellingen, uitgevers. Vrij eenvoudige middelen kunnen al effectief zijn. Met het gebruik van Public Browser, gebaseerd op Internet Explorer kan een instelling het gedrag van gebruikers op de computers beter controleren. En mensen zich laten aanmelden voordat ze aan de slag kunnen, werkt al preventief.

In de workshop over dit thema werden al gauw enkele scheidingslijnen duidelijk. De bibliothecarissen uit hogescholen en universiteiten zagen geen graten in het filteren. Hun bibliotheek staat ten dienste van een instelling die onderwijs en onderzoek als hoofdoopdrachten heeft. Van de gebruikers wordt dan ook verwacht dat hun activiteiten in de bibliotheek aansluiten bij die opdrachten. De bibliotheek beschikt maar over beperkte infrastructuur en middelen zodat er wel

beperkingen opgelegd moeten worden aan de gebruikers. Voor de openbare bibliotheken was dat niet zo evident. Hun opdracht is veel ruimer. Het is niet zo eenvoudig om te beslissen welke informatie de bibliotheek 'wegfiltert' en hoe dat te communiceren aan de gebruiker.

Een andere scheidingslijn was die tussen jong en oud. Dat er voor kinderen gefilterd werd, leek vrij vanzelfsprekend. Niet alle informatie is zomaar geschikt voor de kleine medemens. Dat bracht de discussie vanzelf bij het thema 'informatievaardigheden'. Want als kinderen geen toegang krijgen tot alle informatie en volwassenen wel, dan moet iemand ooit aan de kinderen uitleggen hoe zij informatie kunnen selecteren, hoe zij moeten omgaan met dat enorme aanbod. Het onderwijs heeft hier een belangrijke taak. De manier waarop het aanbod voor kinderen gefilterd zou moeten worden, was niet meteen duidelijk. Enkele aanwezigen pleitten voor een afgeschermd ruimte, met alleen een aanbod van vooraf geselecteerd materiaal. Overigens is het bijeenbrengen van geselecteerd materiaal – zoals Webwijzer – ook voor volwassenen mogelijk. Noem het maar een positieve manier van filteren. Anderen zagen meer heil in filtersoftware, met alle gebreken die daaraan verbonden zijn. Tot slot werd ook gesteld dat sociale controle nog altijd een effectieve manier van filteren kan zijn.

De exclusieve bibliotheek

Als derde spreker benaderde Bart Cammaerts het thema 'exclusieve bibliotheek' vanuit een onderzoek dat hij enkele jaren geleden uitvoerde naar het gebruik van het internet in Vlaamse openbare bibliotheken. Hij begon zelf met de vaststelling dat spreken over 'gelijke toegang' zich al te vaak beperkt tot toegang tot infrastructuur en niet handelt over toegang tot diensten of over de vaardigheden nodig om toegang te verkrijgen.

Cammaerts stelde vast dat veel mensen kennismaken met het internet via de openbare bibliotheek. In 2001 kwam 10% van de bezoekers uitsluitend om het internet te raadplegen. Bij allochtonen was dat zelfs 20%. Het aanbod beantwoordt duidelijk aan een behoefte, dat blijkt ook uit de hoge bezettingsgraad van de computers. Gezien het succes zijn blijvende investeringen nodig.

Helaas beperkte Bart Cammaerts zijn uiteenzetting tot toegang tot het internet via de openbare bibliotheek – en dan nog alleen tot de infrastructuur. Over de dienstverlening of over andere digitale materialen vertelde hij niets. Wat met de toegang tot databanken zoals Mediargus? Welke invloed hebben licentieovereenkomsten op de dienstverlening. Hoe groot is het risico van een bibliotheek met twee snelheden, waar de betalende gebruiker toegang krijgt tot betere informatie? Dergelijke vragen kwamen niet aan bod.

Alle bibliotheken hebben een belangrijke rol inzake burgerschap, het ontwikkelen van de informatiemaatschappij en het streven naar een inclusieve samenleving. Hierover waren

de deelnemers van de workshop het eens. Niettemin ervaren vooral wetenschappelijke en schoolbibliotheken een spanningsveld tussen het bedienen van de 'eigen' doelgroep en de maatschappelijke dienstverlening. De schrik voor overbevraging van de eigen instelling is vooral merkbaar in stedelijke centra. Eigenlijk is het paradoxaal. Fysieke dragers kunnen slechts door één gebruiker tezelfdertijd gebruikt worden, digitale informatie lijdt niet aan deze beperking. Maar net hier werpen auteurs- en licentierechten nieuwe drempels op.

Toegang tot infrastructuur wordt hoe langer hoe minder als problematisch ervaren. Dat betekent nog niet dat bibliotheken automatisch 'inclusief' zijn. Naast het weren van buitenstaanders inzake de vernoemde overbevraging of het ontbreken van rechten inzake gebruik kunnen vooral de beperkte capaciteiten van de gebruiker een drempel vormen. Ook in deze workshop werd het belang van de informatievaardigheden aangehaald. Bibliotheken hebben op dit vlak een taak, maar samen met het onderwijs. Laten we echter ook niet vergeten dat digitale informatie als het ware onzichtbaar is. Als de bibliotheek niet de nodige inspanningen doet om haar aanbod van digitale media of toegang te visualiseren, zal dit niet gebruikt worden en zijn de dure investeringen in infrastructuur en connectie weggegooid geld.

Tot slot werd nog een belangrijke kanttekening gemaakt. Laten we ons niet exclusief fixeren op de digitale bibliotheek. Bibliothecarissen weten dat zij niet alle antwoorden bevatten. Misschien moeten we vaker aan onze gebruikers het falen van het zoeken op het internet tonen en de analoge bibliotheek herpromoten.

Conclusie

Radicaal digitaal was een boeiende studiedag met heel wat stimulerende discussie. Opvallend bijvoorbeeld dat drie workshops onafhankelijk van elkaar wezen op de belangrijke taak van het onderwijs. Informatievaardigheden kwamen telkens opnieuw ter sprake. De sectie Schoolbibliotheken van de VVBAD heeft dit intussen al opgenomen als thema voor een studiedag in het voorjaar van 2004. Soms werd de eigenheid van de verschillende bibliotheektypes benadrukt. Als het op filteren aankomt, is een hogeschoolbibliotheek geen openbare bibliotheek en is – binnen deze laatste – de jeugdafdeling geen afdeling voor volwassenen. Rond andere thema's vonden de bibliotheken elkaar dan weer over de grenzen van de sectoren heen. Zo bijvoorbeeld in de eindconclusie van deze dag waarbij voorgesteld werd de leuze van de dag om te vormen tot: Radicaal hybride!

Bruno Vermeeren, beleidsmedewerker VVBAD
bruno.vermeeren@vbad.be
Met dank aan Marc Storms